

Історія України

History of Ukraine

<https://doi.org/10.28925/2524-0757.2023.15>
УДК 94(438):346.2

Євген ШИМАНСЬКИЙ,

аспірант
Київського університету імені Бориса Грінченка,
Київ, Україна

Yevhen SHYMANSKYI,

PhD student,
Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine

email: y.shymanskyi.asp.kubg.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5908-0330>

Реакція сеймиків Київського, Брацлавського та Чернігівського воєводств на пацифікаційні ініціативи Августа II (1698–1699)

У статті розглянуто аспект історії сеймиків Київського, Брацлавського та Чернігівського воєводств у вигнанні в період раннього правління Августа II у Речі Посполитій. У 1698–1699 рр. усі три екзулянтські сеймики проходили у місті Володимирі Волинського воєводства. На матеріалі досліджених сеймикових актів було виявлено, що всі три екзулянтські сеймики характеризувалися помірно роялістською політичною позицією. Сеймики Київського та Брацлавського воєводств до цього акцентували увагу на проблемах відносин у своїх володіннях із козаками Правобережної України, а також прагнули долучитися до монарших бенефіцій у момент докладання новим королем зусиль для отримання прихильності шляхти. Сеймик Чернігівського воєводства проявляв симетричну активність, долучаючись, окрім того, до підтримки литовських республіканців. Прихильність до короля екзулянтських сеймиків не заважала їм критикувати королівську владу та вносити пропозиції щодо врядування та поліпшення скарбово-військових справ.

Ключові слова: сеймики, пацифікаційний сейм, Август II, Річ Посполита, парламентаризм, шляхта, екзулянти.

The Reaction of the Sejmiks of Kyiv, Bratslav, and Chernihiv Voivodeships to the Pacification Initiatives of August II (1698–1699)

The article reveals an aspect of the history of the sejmiks of Kyiv, Bratslav, and Chernihiv voivodeships in exile during the early reign of August II in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the years of 1698–1699. This was when two pacification Sejms were convened when the new king tried to calm the civil confrontation in the country after the split election in the time of the Interregnum after Jan III Sobieski died. In 1698–1699, all three exile sejmiks were held in Volodymyr in the Volyn Voivodeship. Based on the sejmik acts study, it was found that the moderate royalist political position characterized all three exile sejmiks. The sejmiks of the Kyiv and Bratslav voivodeships were driven to do so by problems in their domains with the Cossacks of the Right Bank Ukraine, as well as by the opportunity to join the royal benefits at the time of the king's efforts to gain the favor of the nobility. The sejmik of the Chernihiv Voivodeship, which was non-territorial, demonstrated symmetrical political activity for the benefits achieving, generally focusing on compensation for their estate losses. The last one sejmik also implemented support to the Lithuanian republican nobility's

efforts of granting the Coaequatio lurium approval by the Sejm. The study also reveals that the Kyiv and Bratslav sejmiks were partly encouraged by the king's initiative to wage war against the Ottomans in 1698, but they completely joyfully welcomed the news of the signing of peace with Porta in 1699 and the return of previously lost lands to the Commonwealth. The loyalty of the exile sejmiks to the king did not prevent them from criticizing the royal authorities and making proposals for governance and improvement of treasury and military affairs. One of the main objects of criticism of the sejmiks was the foreign Saxon army that the king brought with him to the country on the eve of his coronation. They also criticized the king's methods of governance, which the nobility considered inconsistent with the established political regionalism and autonomy of local rights and law.

Key words: *sejmiks, pacification Sejm, August II, Polish-Lithuanian Commonwealth, parliamentarism, nobility, exiles.*

Скликання двох пацифікаційних сеймів протягом 1698–1699 рр. відбувалося з метою замирення громадянського конфлікту в Речі Посполитій, що виник внаслідок роздвоєної королівської елекції. Реалізація Августом II пацифікаційних ініціатив шляхом розгортання сеймових кампаній знаходила широкий резонанс у площині локального сеймиківого життя. Втілюючи спроби дійти згоди зі шляхтою Речі Посполитої, новий король виносив на обговорення сеймиків низку питань для поліпшення стану речей у державі, що торкалися як загальнодержавного, так і регіональних рівнів. У вимірі локального парламентаризму Речі Посполитої важливо дослідити діяльність сеймиків шляхти Київського, Брацлавського та Чернігівського воєводств, що проходили на вигнанні у місті Володимирі. Оскільки прихід до влади нового монарха відкривав для них можливість виходу зі стану кризи останньої чверті XVII ст., варто вивчити їхню реакцію на королівські ініціативи в часі вищезгаданих двох пацифікаційних сеймів.

Досі історичною наукою широко не розглядалося функціонування екзулянтських сеймиків у Володимирі під час правління короля Августа II. Раніше було досліджено діяльність сеймика Чернігівського воєводства й почасти інших вигнанців у Володимирі під час безкоролів'я по смерті Яна III Собеського (Шиманський Є., 2022. С. 110–134). Так, аналіз сеймиківих ляуд та інструкцій продемонстрував, що протягом 1697 р. чернігівське сеймиківе коло підтримало коронацію Августа II, скориставшись нагодою потурбуватися як про власні корпоративні інтереси, так і підтримати унійну церкву на початку періоду її розквіту. Побіжно історики торкалися питання місць, де проходили сеймики Київського, Брацлавського та Чернігівського воєводств наприкінці XVII ст. (Stolicki J., 2017. S. 441–457), а також розгляду в тому ж часі основних проблем шляхти Київського воєводства, зокрема їхнього конфлікту з козаками Правобережної України (Stolicki J., 2020, S. 49–68).

Метою статті є дослідження реакції на політичні ініціативи короля Речі Посполитої Августа II сеймиків Київського, Брацлавського

та Чернігівського воєводств, яку вони задекларували у своїх актах під час розгортання пацифікаційних сеймових кампаній 1698–1699 рр.

Переважна більшість нобілітету на елекційному сеймі 27–28 червня 1697 р. висловилися за обрання небожа французького короля Людовика XIV — герцога Франсуа де Бурбона Конті (Augustyniak U., 2008. S. 760). Тому на проголошення окремою групою виборців переможцем саксонського курфюрста Фрідріха Августа із династії Веттинів, підтриманого Австрією, Бранденбургом та Москвою майбутнього Августа II, було отримано у відповідь організований спротив поборників Конті, на чолі яких стояла перша після короля особа за авторитетом — примас та архієпископ гнєзненський Міхал Радзейовський (Rachuba A., 1987. S. 70). Попри ці обставини саксонський електор був коронований кюявським єпископом Станіславом Домбським у Кракові 15 вересня 1697 р. під іменем Августа II. Тоді ж спротив фігурі нового короля швидко переріс у повноцінний рокош, що був проголошений у місті Лович — одній з резиденцій примаса. Підтриманий переважно великопольською шляхтою Ловицький рокош діяв впродовж 1697–1699 рр., переживши градацію від збройного до парламентарного спротиву монарху (Wojtasik J., 1969. S. 24–44).

Для оволодіння тронем Веттинові знадобилося в досить швидкому темпі підготуватися до перетину кордону Речі Посполитої, освідчитися в католицькому віросповіданні та запрягтися на раста conventa. Хоч у цьому й не вбачалося направленої проти шляхти демонстрації сили, напередодні коронації до Речі Посполитої було введено саксонські війська. На коронаційному сеймі 17 вересня — 1 жовтня 1697 р. Август II намагався проявити себе гарантом безпеки Речі Посполитої. За підтримки саксонського війська король запропонував не лише відбити атаку супротивників з боку Франції, але й повернути втрачені у війні з Османською імперією та Швецією території. Повернення втрачених земель могло виглядати досить обнадійливим для шляхти, особливо у південно-східних воєводствах. Ще на етапі прибуття до Кракова Августу II вдалося оточити себе досить значною кількістю прихильників із середовища

нобілітету Малопольської провінції (Staszewski J., 2005. S. 68).

Проте під час перших двох повних років панування королю нелегко було добитися цілковитої підтримки навіть серед цих шляхетських кіл. Вигнання саксонськими військами герцога Конті з Речі Посполитої до якоїсь пори не призводило також і до припинення Ловицького рокошу (Skrzypietz A., 2009. S. 185). Спроби Августа II добитися примирення зі шляхтою Речі Посполитої оформилися у скликання паціфікаційного сейму 1698 р., а після його невдачі — сейму з тією ж метою у наступному, 1699 р. (Konopczyński W., 1948. S. 159).

Універсалом від 3 лютого король Август II встановив дату початку шеститижневого паціфікаційного варшавського сейму на 16 квітня¹. Метою такого сейму була спроба короля домовитися зі станами Речі Посполитої про закінчення рокошу й встановити мир, тому риторика у змісті універсалу зосереджувалася головним чином на переконанні королем шляхти у своїх добрих намірах. Одним із найліпших доказів, що слугували королю, було покриття ним суттєвої частини боргів, які Річ Посполита завинила перед коронним військом. Цей факт був дійсно достойним уваги, оскільки явище «голодного війська», помножене на магнатські інтриги в часі безкоролів'я 1696–1697 рр., призвело до утворення військової конфедерації, чия згубна діяльність широко позначилася на становищі шляхетських та духовних володінь, передовсім на південно-східних теренах Речі Посполитої (Wagner M., 2000. S. 162–169). Іншими доказами на користь короля слугували дві події: очищення «балтійського берега» біля Гданська від ворогів (малися на увазі французи герцога Конті), а також успішне посередництво короля при замиренні конфлікту у Великому Князівстві Литовському, що точився між могутнім родом Сапег та опозиційною до нього місцевою шляхтою, так званими литовськими республіканцями (Link-Lenczowski A., 1994. S. 10).

Коронні сеймики, окрім генеральних, володар скликав на 5 березня 1698 р. У володимирських судових книгах також присутні королівські універсали на повторні сеймики на 26 березня². Під однаковою з універсалом датою на сеймики була вислана королівська інструкція, у якій Август II ширше окреслював питання політичної повістки до обговорення на паціфікаційному сеймі³. В інструкції король освідчувався Речі Посполитій

¹ Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1696–1732. Ed. Michał Zwierzykowski. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2008). S. 134–135.

² Центральний державний історичний архів України в м. Києві (ЦДІАК України). Ф. 28. Оп. 1. Спр. 143. Арк. 699–700.

³ Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. S. 135–137.

у вірності «святій католицькій вірі», даючи запечену відповідь на чутки недобррозичливців про обсадження трону лютеранином. Називаючи себе королем обраним, але не захищеним виборцями, король наводив аргумент потреби введення іноземного війська для «очищення балтійського берега». В цьому Август II вбачав свою ефективність, додаючи, що лише завдяки саксонському війську вдалося відвести загрозу від усієї Речі Посполитої. На користь своєї ефективності та щедрості король повторив зазначений в універсали доказ щодо виплачених війську Речі Посполитої «мільйонів». З приводу саксонського війська король стверджував, що не збирається нав'язувати з їх поміччю волю Речі Посполитій, проте бажає допомогти у відвоюванні втрачених територій, зокрема Кам'янець. Аргумент про потребу введення війська поволі переходить у виправдання за те, що їх премарші могли нанести шкоду шляхті, тому Август II оголосив, що переступ законів з боку саксонців буде відшкодований у разі надання свідчень про злочини. Король закликав шляхту звернути увагу на саму королівську присягу станам Речі Посполитої, а тому виступив із пропозицією відкинути сумніви в його добрих намірах та обміркувати на паціфікаційному варшавському сеймі спільне існування у традиціях шляхетських прав і вольностей.

Друга частина змісту інструкції ширше розкриває бажання Августа II організувати нову військову виправу на Кам'янець і окреслює необхідні зміни, на які має піти держава, заради того аби стати ефективною у війні та спокої. Перш за все висвітлюються питання, що торкалися податкової системи Речі Посполитої, адже від податків залежало функціонування та моральний дух коронного й литовського війська. Аби надалі не допустити бунтівних настроїв серед жовнірів, король пропонував здійснити для них виплати боргових чвертей двічі по два квартали: під час виходу на виправу і під час повернення. Крім того, цей пункт універсалу торкався питання справедливості оподаткування, розуміючи під цим належний визиск платні залежно від матеріальної спроможності платника. Особливо це стосувалося податку на зимове утримання війська — гіберні.

Король просив обміркувати постачання провізії у прикордонні фортеці, що стало б важливим елементом підготовки до виправи на Кам'янець. Питання забезпечення провіантом фортець на кордоні з турками було нагальним повсякчас наприкінці XVII ст., особливо з настанням активних фаз війни з турками та їхніми сателітами⁴. В очікуванні військового походу на поверхню

⁴ Наприклад, постачання прикордонних фортець просив обміркувати примас Міхал Радзейовський у 1696 р., фактично одразу після татарської виправи на Львів. ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 141. Арк. 810–811 зв.

змісту інструкції виринає і проблема козацтва на правобережжі України, що невдовзі після офіційного відновлення Яном III Собеським вступило у зтяжний конфлікт зі шляхтою, головно Київського та Брацлавського воєводств, а також спорадично з'являючись на Волині та Поділлі (Rawita-Gawroński., 1922. S. 148–153). Проте, відчуваючи потребу в допомозі козацького війська у майбутньому поході проти турків, Август II декларує бажання знайти компроміс. Козаки в королівській інструкції окреслюються як народ із військовими повинностями, місце для проживання якого має бути визначене як за старими його законами, так і за випрацьованими наново на майбутньому сеймі.

Насамкінець король просив сеймики обміркувати дуже важливе для економіки та армії питання необхідності грошової реформи з причини різкої інфляції річпосполитської монети. Монетарна реформа наприкінці XVII ст. була нагальною потребою Речі Посполитої, а тому бажання укріпити монету мало покращити репутацію Августа II (Augustyniak U., 2008. S. 217–218).

На початку весни, відповідно до вказівок універсалу короля, відбулися сеймики Київського та Брацлавського воєводств. Сеймики проходили у місті Володимирі Волинського воєводства 26 березня, і їхні ляуди та інструкції були облятовані у володимирських гродських книгах⁵. На жаль, якихось відомостей про сеймик Чернігівського воєводства у цьому часі віднайти поки не вдалося.

Традиційно обидва сеймикові кола розпочинають свої інструкції з висловлення привітань та вдячності королю, а також чільним міністрам держави та першорядним вищим урядникам свого воєводства. Подекуди привітання останнім переходять в обстоювання приватних інтересів, як-от щодо відшкодування маєткових збитків великому гетьману коронному та краківському каштелянові Станіславу Яблоновському чи то компенсації власних коштів київському воєводі Марціну Контському, витрачених раніше на утримання коронної артилерії⁶.

Найважливіші пункти інструкцій обох воєводств ґрунтуються на скаргах шляхти стосовно козацьких військових відділів. Козаків звинувачують у захопленні та пюндруванні шляхетського майна, сукупно називаючи це явище «опресією». Ставлення шляхти київського та брацлавського сеймикових кіл до козаків зі змісту інструкції постає настільки негативним, що є неспівмірним до якихось намагань короля вирішити

долю козацтва компромісно. Сеймикове коло ставить перед посланцями Київського воєводства завдання переконати Річ Посполиту на сеймі в необхідності остаточного вирішення питань із козаками, називаючи це завдання найбільш пріоритетним серед усіх інших⁷. «Кияни» фактично виносять питання розгляду й оцінки діяльності білоцерківського полковника Семена Палія як головного козацького ватажка, ворожого до шляхти, у площину дипломатичних відносин між Річчю Посполитою та Московським царством. Приміром, шляхта впевнено свідчила про те, що велика частка награваного людьми Палія майна, взятого як у земських, так і в духовних маєтках, складала для нього персональний скарб, покладений на зберігання у Києві. Тому інструкція київського сеймикового кола доводила послам, аби ті не допустили початку обговорення жодних «публічних чи приватних матерій» на сеймі, допоки стани Речі Посполитої не дійдуть домовленості з посланником московського царя про передачу Палієм та Іскрою усіх силоміць захоплених ними цінностей в руки комісарів Київського воєводства⁸. Крім того, «кияни» висловлюють необхідність повернення з Києва судових книг Київського воєводства, відібраних козаками у шляхти ще в середині XVII ст. Було згадано, що така процедура передбачалася згідно із попереднім трактатом (очевидно, трактатом Гжимултовського 1686 р., або Вічного миру в традиції Москви), проте не відбулася⁹. Щодо людей, яких Київське воєводство називає жертвами козацької сваволі, згадаємо новгород-сіверського хорунжого Константина Шлюбича-Заленського, який також був активним учасником сеймика шляхти-вигнанців Чернігівського воєводства (Шиманський Є., 2022. С. 109–134). Подібно до минулих років на передсеймових сеймиках ідеться про кривду його честі козаками як власника маєтку Новосілки неподалік від Києва. Послам вказується обстоювати інтереси як Заленського, так і володимирського гродського підстарости Войнаровського у відшкодуванні козацькими ватажками Палієм та Іскрою завданих цим особам збитків¹⁰.

Якщо інструкція послам Київського воєводства зосереджується на звинуваченнях у свавіллі козацьких ватажків Палія та Іскри, то брацлавська інструкція, а особливо ляуда, є не менш нещадною стосовно інших козаків, що діяли на теренах Східного Поділля, серед яких головну роль відігравали Самусь та Абазин. Брацлавське сеймикове коло скаржиться у своїй інструкції, звертаючись до послів із настановою: «однак до

⁵ ЦДІАК України. Ф. 28. Оп. 1. Спр. 141. Арк. 400 зв. — 409. Архив Юго-Западной России (далі — АЮЗР). Ч. 2. Т. 3. Киев: Топографія Императорского университета св. Владимира, 1910. С. 1–15, 22–35.

⁶ АЮЗР. С. 3–4.

⁷ АЮЗР. С. 4.

⁸ Там само.

⁹ Там само. С. 5.

¹⁰ Там само.

маєтків наших, земель і столичного міста Вінниці нема вільного доступу через впертість неслухняного Самуся, ординансом ясновельможних панів гетьманів, котрий зі скарбу Речі Посполитої бере належні барви й кошти, а добра наші нещадно пустошить, забирає доходи, мордує і виганяє обивателів, за те беремося посередництво, дозволене правом конституції, аби запросили вельможного пана вінницького старосту, щоб для нас самих і до маєтків наших ввів волоську хоругву і своїм коштом заплатив гіберну»¹¹. Брацлав'яни виступали за те, аби віддати столицю свого воєводства під королівську ласку Августа II, таким чином запрошуючи до міста відділи коронного війська під формальне командування вінницького старости. На думку брацлав'ян, це мало би захистити край від козацької сваволі. Інструкція ясно висловлюється проти того, аби козацький стан взагалі перебував якимось чином на території Брацлавського воєводства, а тому виступає за його звідти видворення¹².

Можна підсумувати, що екзулянти Київського та Брацлавського воєводств у відповідь на королівський універсал досить грізно висловилися у відповідь на будь-які можливі домовленості з козаками, навітьши промовисті аргументи щодо кривд з боку останніх. До того ж обидва воєводства фактично через козаків не мали можливості проводити сеймики в столицях власних воєводств, збираючись все частіше у Володимирі на Волині (Stolicki J., 2017. S. 441–457). Цього разу шляхта обох сеймиків погоджується і надалі збиратися у Володимирі, допоки козацьку небезпеку від них не буде надійно відведено¹³.

Київська інструкція фактично оминає висловлене королем бажання воювати на півдні, але торкається деяких підпунктів королівської інструкції щодо приготувань до воєнних дій. Безпосередньо підтримує ідею війни сеймикове коло Брацлавського воєводства, проте ставить королю умову, що після закінчення кампанії буде виведене поза межі Речі Посполитої іноземне саксонське військо¹⁴. Стосується приготувань до війни також прикінцевий пункт їхньої ляуди, що відмічає потребу в постачанні провіанту для змучених гарнізонів прикордонних фортець¹⁵. Проте можна зауважити, що обтяжена довготривалим конфліктом із козаками шляхта цих воєводств, яка до того ж перебувала переважно у вигнанні, не зосереджується на темі війни, обмежившись питаннями податків, чого побіжно торкнувся перед тим королівський універсал. Насамперед інструкції дають відгук щодо потреби знизити

або ліквідувати певні види податків у різних духовних чи шляхетських маєтках, в чому можна простежити приватний інтерес багатьох задокументованих осіб, зокрема, й тих шляхтичів, котрих було обрано послами на сейм. Щодо маєтків православної церкви, то київське сеймикове коло пропонує апробацію законів, які б не тільки забезпечили імунітет та вольності православному духовенству, але й унормували для нього різні види податків (в тому числі гіберну), допомогли довести до кінця люстрацію маєтностей та сприяли поверненню володінь, що з різних причин були церквою втрачені. Відновленням у дії сеймової конституції 1667 р. київські екзулянти пропонували попіклуватися про захист духовних православних та уніатських маєтків від перебування в них зимою війська, як у Короні, так і в Великому князівстві Литовському тощо¹⁶. Крім того, безпосередньо київське сеймикове коло також просило позбавити від переходів війська та військових постів місця перебування екзулянтів Київського воєводства на Волині¹⁷.

Деякі з пунктів інструкцій обох сеймиків виявляли присутність опозиційних та критичних щодо королівської політики настроїв. Насамперед це стосувалося протизаконних способів роздачі урядів та нобілітації іноземців. Але загальна ситуація все ж показувала перевагу прокоролівських позицій, адже від підтримки королівською та гетьманською владою шляхти Київського та Брацлавського воєводств залежав їхній успіх у боротьбі за втрачені в конфлікті з козаками маєтки. Оскільки правобережні козаки в часи громадянського конфлікту були залучені ольштинським старостою, коронним підстолиєм Єжи Любомирським до боротьби на користь Ловицького рокошу проти Августа II та його прихильників, екзулянти Київського, Брацлавського та Чернігівського воєводств, які перебували на вигнанні у Волинському воєводстві, однаково з волинянами терпіли збитки й вимушені були боронити свою честь і на цьому напрямку¹⁸.

Пацифікаційний сейм 1698 р. виявився невдалим, оскільки його було фактично зірвано послами з Великого князівства Литовського, які в боротьбі за соаequatio iurium (зрівняння у правах із коронною шляхтою) зажадали скликання кінного сейму, зневаживши даним актом діючий (Kucharski T., 2019. S. 185–202). Зрив сейму був також вигідним для опозиційних до Августа II сил, що в політичному форматі ще продовжували опір королівському угрупованню (Konopczyński W., 1918. S. 324). Реалізація інтересів шляхти-вигнанців, які вони відтворювали в своїх інструкціях і збиралися обстоювати на

¹¹ АЮЗР. С. 34.

¹² Там само. С. 34–35.

¹³ Там само. С. 13, 32.

¹⁴ Там само. С. 25–26.

¹⁵ Там само. С. 35.

¹⁶ Там само. С. 9–10.

¹⁷ Там само. С. 13.

¹⁸ Там само. С. 19.

сеймі, відсувалася до наступного сеймового скликання. Впродовж 1698 р. королю Августу II так чи інакше вдавалося порозумітися із примасом Міхалом Радзейовським, котрий був одним із останніх опозиційних діячів, що тримався Ловицького рокошу найдовше. До пізньої весни 1698 р. поплічників опозиції ставало все менше, і все більше іменитих магнатів з їхнього табору починали контактувати з королем (Bizardier M., 1853. S. 195–205). Вже 25 травня примас був визнаний офіційним захисником вольностей шляхти Речі Посполитої, і король уклав із ним формальне перемир'я.

Влітку цього ж року розпочалася підготовка до війни, і 22 липня Август II вирушив у похід, сподіваючись не тільки звільнити Кам'янець-Подільський, але й здобути для Веттинів Молдову та Волощину в дідичне володіння. Останнє мало б дати змогу прив'язати його династію до Речі Посполитої. Проте ця кампанія видалася невдалою, і нехить до короля серед шляхти знову почала розростатися. Це відбувалося з кількох причин: військова невдача, під час якої розгорівся конфлікт між саксонцями та коронним військом; свавілля саксонського війська і повсюдний його конфлікт із місцевим населенням (Jarohowski K., 1856. S. 217); надмірне, на думку шляхти, застосування королем своїх численних саксонських радників у процесі врядування, а також перевага рад сенату над скликанням сеймів тощо (Poraziński J., 1984. S. 25–31). Наступного року, маючи бажання досягнути остаточного замирення станів Речі Посполитої, 3 лютого Август II оголосив про скликання нового паціфікаційного сейму у Варшаві на 16 липня 1699 р.

У своєму універсалі від 24 березня король скликав сеймики на 5 травня¹⁹. Перш за все Август II урочисто проголошував звістку про підписання Карловицького миру, за яким до складу Речі Посполитої офіційно поверталися Поділля та Україна, і що найважливіше — *antemurale christianis* (з лат. оплот християнства) Кам'янець-Подільський. Факт підписання миру з турками та офіційне закріплення повернутих територій стали визначальними факторами у піднесенні авторитету Августа II під час передсеймової кампанії 1699 р. (Wojtasik J., 1970. S. 295–307). У сеймиковій інструкції повторювалося захоплення від звістки про повернення земель. Проте подальший зміст цього документа не виглядає настільки радісним, наскільки був його вступ, адже до вирішення на сеймі поставало багато складних питань²⁰.

Інструкція одразу ж дає реакцію на зрив попереднього паціфікаційного сейму, тому нагадує шляхті про непримиримий конфлікт нобілітету

на теренах Великого князівства Литовського. Ухвалення рішення на коронаційному сеймі 1697 р. про зрівняння у правах литовської шляхти з коронною мало редукувати повноваження найбільш впливових центральних урядів Великого князівства Литовського, які за фактом належали виключно роду Сапег. Проте дана ситуація тільки підливала масла у вогонь (Grala T., 2017. S. 96–130), і король, декларуючи прагнення до замирення, насправді сподівався затримати на території князівства саксонські війська. Такі акції відбувалися через ініціативу підготовки Августа II до майбутнього вторгнення силами саксонців на територію Інфлянт, що перебували під контролем Швеції. Ця місія також була подібною за своїм династичним замислом до недавнього Молдавського походу (Burdowicz-Nowicki J., 2013. S. 141–199). Тому попри запізнення й невдачу воєнної кампанії 1698 р. король пропонував залишити саксонські війська в межах Речі Посполитої, скупивши їх на зимові пости в королівщинах. На такий крок монарх був не в змозі піти без згоди сейму, тому виносив проблему зимівлі саксонського війська на загальний розгляд. Володар висловлював розуміння, що армійські переходи не відбуваються без прикростей для шляхти, проте гарантував їм справедливу відповідь на кривди. Якщо в силу проблем у Великому князівстві Литовському саксонці до наступної весни могли не знадобитися, в інструкції король пообіцяв їх вивести з Речі Посполитої.

Далі за змістом перед шляхтою висвітлюється гострий випадок іноземної агресії, направленої проти Речі Посполитої, — захоплення прусського торгового міста Ельблонг бранденбурзьким курфюрстом Фрідріхом III нібито за давні борги, які республіка завинила його державі ще за часів короля Яна II Казимира. Інструкція розглядає цей акт як публічну кривду Августа II, що цинічно була нанесена під час виправи короля проти мусульман.

Насправді за кулісами тут стояли таємні домовленості саксонського та бранденбурзького курфюрств, покликані досягти між ними приязних стосунків у часі формування Августом II союзу держав для майбутньої війни проти шведів (Augustyniak U., 2008. S. 766–767). Так чи інакше, король пропонував шляхті вдатися до розгортання перемовин про повернення Ельблонгу та сплати боргу, але разом з тим декларував, що не боїться ні війни, ні провокацій (*nes timet bella, nes provocatio*)²¹.

Запорукою утримання миру король вбачає піклування про грошове забезпечення військ Корони та Великого князівства Литовського. З огляду на наступні десятиліття,

¹⁹ Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. S. 150–151.

²⁰ Ibidem. S. 152–155.

²¹ Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. S. 153.

коли розгорнулася масштабна й руйнівна для Речі Посполитої Північна війна, у змісті королівської інструкції не може не впадати в око сентенція: «Бо хоч би найбільш глибокий мир благословив Вітчизну, щасливе [те] панування, що потурбується про війну в часі спокою, і приготується до неї напередодні» («Во choćby najgłębszy ubłogosławił ojczyznę pokój, felix imperium quod pacis tempore bellum providet, et Martem cogitat ante diem»)²². Тому важливим також було повторення пункту минулорічної інструкції про потребу монетарної реформи та унормування податкової системи. Як показує лист на сеймики гетьмана Яблоновського, коронне військо так і не дочекалося жаданих чвертей, на які знайти кошти пропонував шляхті король у своїй минулорічній передсеймовій інструкції (дві чверті до походу — дві після)²³.

Насамкінець король висловлює незадоволення ефективністю елекційних сеймиків, що вносить плутанину в роботу судових органів держави, а інколи повністю руйнує її через невизначеність урядників, а також невиконання езекуцій права та порушення процедур у ґродах тощо. Обміркування цих питань король виносить на сейм, попередньо пропонуючи їх шляхті до обговорення на сеймиках²⁴.

Сеймики Київського, Брацлавського та Чернігівського воєводств відбулися 5 травня у Володимирі²⁵. У своїх інструкціях сеймиків кола радіють прийдешньому миру з турками. Брацлавська шляхта відмічає виключну роль явища повернення територій для свого воєводства, а також дякує обом коронним гетьманам за успішно проведену Підгаєцьку кампанію²⁶. Зважаючи на закінчення війни з Османською імперією, всі сеймики схвально сприймають заяву короля про можливість виведення саксонського війська з держави. Варто зазначити, що присутність іноземного війська у передсеймовій документації сприймалася різко негативно. Сеймикове коло Брацлавського воєводства інструктує послів не приступати до обговорення жодних тем на сеймі, допоки заява короля про готовність відведення іноземних військ не підтвердиться²⁷. «Кияни» ще різкіше висловлюється в бік саксонських жовнірів. Вони засуджують не тільки іноземців, але й будь-яких людей війни у Речі Посполитій, чийми силами пљондрувалися маєтки та чинилися кривди²⁸. Варто зазначити, що напередодні сейму 1699 р. шляхту

продовжували ще цікавити питання, хто ж був ініціатором вибуху конфедерації коронного війська 1696–1697 рр., і яке покарання понесе її маршалок Пьотр Богуслав Барановський. Щодо військ іноземних, то сеймикове коло Київського воєводства наголошує на незаконності їхнього перебування в межах Речі Посполитої, адже на те не було згоди сейму. Лунає вимога не тільки вивести саксонські відділи поза межі Речі Посполитої, але й не допустити амністії жодному з колишніх конфедератів коронного війська²⁹. Щодо покарання саксонців за «гвалти» сеймикове коло Брацлавського воєводства виносить на сейм одну з кримінальних справ, що стосувалася вбитого королівськими іноземними воїнами шляхтича Верещинського, жовніра з-під командування полоцького воєводи Домініка Міхала Слушки. Як сказано в інструкції, Верещинського було вбито безборонним у своєму маєтку³⁰.

З іншого боку, проти опозиційної фігури коронного підстоля та ольштинського старости Єжи Любомирського виступають однаково Київське та Чернігівське воєводства. Чернігівське воєводство виступає проти Любомирського у справі кривди ним шляхтича Коморовського, злагоджуючи свої зусилля проти коронного підстоля разом із ображеною ним же шляхтою Волинського воєводства³¹.

Звичайно, найбільшою проблемою Київське та Брацлавське воєводства вбачали козаків Правобережної України, питання з якими не було жодним чином вирішене. Київське сеймикове коло звернулося до станів Речі Посполитої з аргументацією проти козацького війська, що самочинно захоплює та пљондрує шляхетські й духовні маєтки. Головним доказом проти козаків була їх досвідченість у спротиві та бунті проти законів та порядків Речі Посполитої, тому, на думку шляхти, мала бути винесена заборона проти використання козацької сили в майбутньому. Це означало б розпуск козацьких загонів³². Брацлав'яни ж, висловлюючи дяку командирам коронного війська за витіснення козацьких відділів Самуся з Вінниці, вказують на недопустиму присутність козаків під командуванням Абазина у Брацлаві, а також Палія в Київському воєводстві. Сеймиківі послі Брацлавського воєводства отримують чітку інструкцію сприяти на сеймі ухваленню рішень для остаточного викорінення «непотрібного» козацького війська з теренів України. Для захисту столичних міст Вінниці та Брацлава сеймикове коло вирішує просити в короля застосувати військові загопи під командуванням

²² Ibidem.

²³ Ibidem. S. 155.

²⁴ Ibidem. S. 155–157.

²⁵ АЮЗР. С. 55–81.

²⁶ Там само. С. 56–81.

²⁷ Там само. С. 57.

²⁸ Там само. С. 69–70.

²⁹ Там само. С. 70.

³⁰ Там само. С. 63.

³¹ Там само. С. 80.

³² Там само. С. 69.

вінницького старости³³. Зважаючи на те, що козацька загроза для шляхти Брацлавського та Київського воєводства нікуди не минула, обидва сеймики продовжують перебувати у Володимирі. При цьому Брацлавське воєводство висловлює бажання повернути свої зібрання у Вінницю, а тому просить послів потурбуватися на сеймі, аби наступний депутатський сеймик міг пройти саме там. Київське ж воєводство пропонує проведення своїх сеймиків із «альтернативою», себто один раз у Житомирі — столичному місті, другий раз — у Овручі — повітовому центрі³⁴.

Одним із пунктів до вирішення на сеймі, який ішов паралельно на всіх сеймиках, було повернення маршалківської ласки Малопольської провінції в наступній сесії коронного трибуналу. Інструкції вказують послам клопотатися перед королем, аби наступні два роки трибунал перебував під маршалківською ласкою Малої Польщі, оскільки два попередні роки вищість була за Великою³⁵. Це питання було одним із найважливіших на майбутньому паціфікаційному сеймі у 1699 р. і носило різкий політичний характер. В той час як Великопольська провінція характеризувалася опозиційними до Августа II настроями, адже складала насамперед ядро Ловицького рокошу, Малопольські воєводства все більшою мірою входили до роялістського політичного табору. Хоча, зважаючи на різке ставлення сеймиків Київського та Брацлавського воєводств до саксонського оточення короля, а також до війська, введеного ним до держави, не можна стверджувати, що ця підтримка була абсолютною, вона, знову ж таки, радше характеризувалася помірністю. Характерним же випадком у бік королівського оточення з боку сеймика Брацлавського воєводства було захоплення інструкцією послів виступати проти мальборкського воєводи Яна Єжи Пшебендовського, правої руки Августа II з-поміж вищого нобілітету Речі Посполитої, у можливому винесенні на сейм його конфлікту із красноставським старостою Міхалом Потоцьким, сином польного гетьмана коронного, краківського воєводи Фелікса Потоцького³⁶. Під час невдалої Молдавської кампанії 1698 р. Міхал Потоцький замахнувся шаблею на Пшебендовського, ледве не спричинивши до бійні між відділами коронного та саксонського військ (Отвіновські Е., 1849. С. 8–11). Тому зрозуміло, чому традиційно прихильне до Потоцьких воєводство стало на бік представника цієї розгалуженої родини. Сам Міхал та ще

трьох представників роду Потоцьких були обрані послами на сейм 1699 р. від Брацлавського воєводства³⁷.

Не оминули екзулянти в інструкціях своїх щосеймових корпоративних інтересів. Посилаючись на «козацьку ребелію» як фактор втрати шляхтою володінь та отримання збитків, шляхта Брацлавського воєводства вирішує суплікувати до короля про передачу їм Коросненського староства³⁸. Не згадуючи інших екзулянтських воєводств України, київське сеймикове коло так само виступає за компенсацію собі маєткових збитків та втрат Кросненським староством³⁹. Не віднайшовши поки повної інструкції Чернігівського воєводства, все одно можна підозрювати, що Кросненське староство продовжувало бути об'єктом їхніх бажань, як це відбувалося у попередні часи (Шиманський Є. 2022. С. 120). Тут же воєводства продовжують свої зацікавлення у роздачі їхнім людям земель, належних до Київської православної митрополії, Печерського монастиря, а також Київського братства. До того ж, можна припустити, що Чернігівське воєводство, продовжуючи спільно з Київським підтримку унійного митрополита Лева Шлюбича-Заленського, як і «кияни», виступило за збереження під юрисдикцією уніата-єпископа Маркіяна Білосора Білоруської єпархії⁴⁰.

Чернігівське воєводство єдине з трьох екзулянтських у своїй інструкції підтримало зрівняння прав для Великого князівства Литовського. Феномен підтримки Чернігівським воєводством литовських республіканців тягнувся ще від часу безкоролів'я по смерті Яна III Собеського, коли там прослідковувався вплив литовського підканцлера Кароля Станіслава Радзивіла (Шиманський Є., 2022. С. 116–118). Вплив цього можновладця на екзулянтські сеймики у Володимирі можна простежити також на минулорічних сеймиках, звернувши увагу на пункти інструкцій 1698 р., які обстоювали його приватні інтереси.

Чернігівське воєводство кооперується з Київським у критичному ставленні до королівської політики роздачі урядів, а також улагодження його угрупованням системи судівництва. В інструкції київського сеймиківого кола пропонувався спосіб до направи судів, який полягав у недопущенні до судових урядів у воєводствах чужорідних осіб, зокрема некорінних мешканців та іноземців, які перебували більшість свого часу деінде, тільки не у своїй юрисдикції. Для цього

³³ Там само. С. 56–57.

³⁴ Там само. С. 71.

³⁵ Там само. С. 57–58.

³⁶ Там само. С. 58–59.

³⁷ Серед послів Брацлавського воєводства на сейм 1699 р. фігурують троє представників цього роду: овруцький староста Францішек (на Потоку), красноставський староста Міхал (на Підгайцях) та лучинський староста Станіслав Потоцькі. Там само. С. 56.

³⁸ АЮЗР. С. 58–59

³⁹ Там само. С. 59.

⁴⁰ Там само. С. 73–74.

пропонувалося реасумувати старі конституції, де пояснювалася виключність законодавства групи інкорпорованих до Корони Польської воєводств після Люблінської унії 1569 р.: Волинського, Київського, Брацлавського, а також доданого до них пізніше Чернігівського⁴¹.

Щодо податків жодних ухвал про їх обміркування сеймиками не було. Очевидно, на теренах південно-східних воєводств важко було говорити про стягнення якихось суттєвих податків, а у випадку Чернігівського воєводства без території — просто неможливо. Варто було зважати на те, що значна частина шляхетських володінь була відібрана козаками, а почасти й сплюндрована переходами коронного чи саксонського військ. Шляхті радше йшлося про імунітети маєтків від переходів та постойв, а також про звільнення від податків. Можна помітити, як шляхта вдавалася до того, аби добитися імунітету від постойв війська на зиму, пропонуючи виплатити гіберну за духовні осередки, які знаходилися в шляхетських маєтках. Наприклад, сеймик Брацлавського воєводства інструктував послів добитися імунітету для Низькиницького монастиря у Володимирському повіті, що знаходився у володіннях панів Цирин⁴².

Сеймики всіх трьох воєводств покладали великі надії на наступний сейм, проголошуючи відновлення в дії всіх корисних для них пунктів інструкцій, які були складені для послів на попередніх зібраннях, але яким також не пощастило увінчатися успіхом. Зосереджуючись на найбільш агресивному для теренів України питанні суперечки шляхти з козаками, екзулянтські сеймики у Володимирі оминають питання звільнення Ельблонгу.

Пацифікаційний сейм 1699 р. відбувся у Варшаві з 16 червня до 30 липня під маршалківською ласкою коронного референдаря Станіслава Щуки (Konopczyński W., 1948. S. 159). Цей сейм проходив згідно з уставничою практикою (регуляміном) 1690 р., та попри очікування, що зібрання стане певною мірою програмним і реформаторським, станами Речі Посполитої не було докладено достатньої кількості зусиль, аби досягнути такої мети⁴³. Король остаточно підтвердив свої права на трон і допровадив до закінчення Ловицького рокошу. На підсилення мети пацифікації Август II знову запрягнувся на раста conventa. Не вдалося натомість досягнути замирення між ворогуючими фракціями у Великому Князівстві Литовському, проте королю вдалося проштовхнути ініціативу

введення туди на зимові постой саксонських військ. Успішно ухваленою була конституція про розпуск козацького війська на теренах України, що стало приводом до майбутнього загострення невдоволення у середовищі козаків та повстання під проводом Семена Палія. Підтверджено також права унійної церкви, що з того часу фактично розпочала нову історію свого розквіту. Проте права дисидентів (в тому числі православних) було редуковано. На сеймі також було узгоджено порядок можливого повернення Ельблонгу що не передбачав воєнних дій, а лише мирні ініціативи. Мирна настанова шляхти не дала змоги Августу II офіційно налаштувати Річ Посполиту на майбутню війну зі Швецією (Augustyniak U., 2008. S. 768). Важливо зазначити, що київське сеймикове коло на реляційному сеймику 15 вересня 1699 р. задекларувало двоєке ставлення до сеймових ухвал: з одного боку, шляхта тішилася ініціативами щодо «ліквідації» козацького війська з території воєводства, з іншого — була обурена провалом сеймових напрацювань у сфері компенсацій за кривди від саксонських військ, а також пунктами конституції, що утискали права православних⁴⁴.

Отже, всі три сеймиківі кола характеризувалися помірними роялістськими настроями, проте й не позбавленими критики у бік розгорнутої королю політичної діяльності. Реакція сеймиків Київського та Брацлавського воєводств у бік нового короля визначалася насамперед бажанням за його підтримки вирішити становище козаків Правобережної України. Водночас запропонована королю компромісна форма вирішення цього питання відкидалася сеймикуючою шляхтою обох воєводств. Явище прихильності до Августа II у сеймиків Київського та Брацлавського воєводств зміцнилося після підписання миру з Портою у 1699 р., адже це офіційно повернуло до складу Речі Посполитої втрачені на користь турків терени Поділля та України. Діяльність екзулянтського сеймика Чернігівського воєводства залишилася менш висвітленою та потребує подальшого дослідження, проте вона засвідчила підтримку руху так званих республіканців Великого князівства Литовського, що вказує на дотичність «чернігівців» до табору прихильників Августа II. Підтримка короля шляхтою-вигнанцями у Володимирі також характеризувалася звичайним для того часу бажанням отримати як персональну, так і корпоративну користь у момент, коли Август II намагався здобути прихильність якомога більшої кількості нобілітету через винагородження урядами, королівщинами, різними пільгами та компенсаціями.

Утім, незважаючи на проавгустівські позиції трьох сеймиків, можна помітити значну долю

⁴¹ АЮЗР. С. 46–47.

⁴² Там само. С. 26–27.

⁴³ Volumina Legum. Prawa, konstytucje y przywileje Krolestwa Polskiego, Wielkiego Xięstwa Litewskiego y Wszystkich prowincyi należących. T. 6. Petersburg. 1860. S. 13–46.

⁴⁴ АЮЗР. С. 81–85.

критики на адресу короля, особливо за над-
уживання ним саксонського війська, іноземних
радників, а також за неконтрольовану роздачу
нобілітацій та урядів. Критичні настрої екзу-
лянтів, що стосувалися спроб Августа II спора-
дично застосовувати механізми централізова-
ного врядування, демонстрували різницю між

консервативною та децентралізованою політич-
ною думкою шляхетської Речі Посполитої, і тен-
денціями західноєвропейського абсолютизму.
В регіональному вимірі цей фактор об'єднував
шляхту екзулянтських сеймиків Київського,
Брацлавського та Чернігівського воєводств зі
шляхтою Волині.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Архив Юго-Западной России. Ч. 2. Т. 3. Киев, 1910. 941 с.
- Гіль А., Скочиляс І. Володимирсько-Берестейська єпархія XI–XVIII століть: історичні нариси. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. 287 с.
- Шиманський Є. Сеймик Чернігівського воєводства та виклики безкоролів'я по смерті Яна III Собеського (1696–1697). *Studia i materiały z historii nowożytnej i najnowszej Europy Środkowo-Wschodniej*. 2022. № 3. С. 109–134.
- Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1696–1732. Ed. Michał Zwierzykowski. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2008. 1201 s.
- Augustyniak U. Historia Polski 1572–1795. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008. 1006 s.
- Bizardier M. Bezkrólowie po Janie III Sobieskim (przetł. J. Bartoszewicza). Wilno: Nakładem księgarni p.f. Rubena Rafalowicza, 1853. 216 s.
- Burdowicz-Nowicki J., Piotr I., August II i Rzeczpospolita (1697–1706). Kraków: Arcana, 2013. 767 s.
- Grała T. Stronnictwo saskie na Litwie w pierwszym okresie panowania Augusta II. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2017. 493 s.
- Jarochoński K. Dzieje panowania Augusta II od śmierci Jana III do chwili wstąpienia Karola XII na ziemie Polską. Poznań: Nakładem księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1856. 397 s.
- Konopczyński W. Chronologia sejmów polskich 1493–1793. Kraków: Nakładem polskiej akademii umiejętności, 1948. 169 s.
- Konopczyński W. Dzieje Polski nowożytnej. T. 2. 1648–1795. Warszawa: Skład główny u Gebethnera i wolffa, 1936. 460 s.
- Konopczyński W. Liberum Veto. Studium porównawczo-historyczne. Kraków: Krakowska Drukarnia Nakładowa, 1918. 468 s.
- Kucharski T. «Sejm ten bez początku zaczął się, bez końca kończy się». Sejm pacyfikacyjny z 1698 roku i jego znaczenie w kontekście ewolucji liberum veto. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*. 2019. 12 (2). S. 185–203.
- Link-Lenczowski Andrzej. Rzeczpospolita na rozdrożu 1696–1736. Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1994. 74 s.
- Otwinowski E. Dzieje polski pod panowaniem Augusta II od roku 1696–1728. Kraków: Nakładem i drukiem Józefa Czecha, 1849. 497 s.
- Poraziński J. Funkcje polityczne i ustrojowe rad senatu w latach 1697–1717. *Kwartalnik Historyczny*. 1984. 91 (1). S. 25–44.
- Rachuba A. Radziejowski Augustyn Michał Stefan h. Junosza (1645–1705). *Polski Słownik Biograficzny*. 1987. T. 30. S. 66–76.
- Rawita-Gawroński F. Kozacyzna ukraińska w Rzeczypospolitej Polskiej do końca XVIII wieku. Zarys polityczno-historyczny. Warszawa: Nakładem Gebethnera i Wolffa, 1922. 238 s.
- Skrzypietz A. Francuskie zabiegi o koronie polską po śmierci Jana III Sobieskiego. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009. 232 s.
- Staszewski J. Wettynowie. Olsztyn: OBN Olsztyn, 2005. 279 s.
- Stolicki J. Miejsca odbywania sejmików koronnych na wygnaniu w latach 1648–1696. *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*. 2017. № 144 (3). S. 441–457.
- Stolicki J. Problemy szlachty kijowskiej w drugiej połowie XVII wieku. *Studia i materiały z historii nowożytnej i najnowszej Europy Środkowo-Wschodniej*. 2020. № 1. S. 49–68.
- Volumina Legum. Prawa, konstytucje y przywileje Krolestwa Polskiego, Wielkiego Xięstwa Litewskiego y Wszystkich prowincyi należących. T. 6. Petersburg. 1860. 328 s.
- Wagner M. Stanisław Jabłonowski. Kasztelan Krakowski. Hetman Wielki Koronny. Warszawa: Mada, 2000. 245 s.
- Wojtasik J. W przededniu traktatu karłowickiego. Stosunek Rzeczypospolitej i Augusta II do pokoju z Turkami. *Kwartalnik Historyczny*. 1970. № 77 (2). S. 295–307.
- Wojtasik J. Walka Augusta II z obozem kontystowsko-prymasowskim w pierwszym roku panowania (1697–98). *Przegląd Historyczny*. 1966. № 60 (1). S. 24–44.

REFERENCES

- Arkhiv Yugo-Zapadnoi Rossii*. (1910). (Vol. 2.) Kiev: Tipografia imperatorskogo universiteta sv. Vladimira [in Russian, Polish & Latin].
- Gil, A., & Skochylas, I. (2013). *Volodymyrsko-Beresteiska yeparkhiia XI–XVIII stolit: istorychni narysy*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].
- Shymanskyi, Ye. (2022). Seimykh Chernihivskoho voievodstva ta vyklyky bezkorolivia po smerti Yana III Sobeskhо (1696–1697) [The Sejmik of the Chernihiv Voivodeship and the Challenges of the Interregnum after the Death of Jan III Sobieski (1696–1697)]. *Studia i materiały z historii nowożytniej i najnowszej Europy Środkowo-Wschodnie*, 3, 109–134 [in Ukrainian].
- Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1696–1732*. (2008). Ed. Michał Zwierzykowski, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie [in Polish].
- Augustyniak, U. (2008). *Historia Polski 1572–1795*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN [in Polish].
- Bizardier, M. (1853). *Bezkrólewie po Janie III Sobieskim* (przetł. J. Bartoszewicza). Wilno: Nakładem księgarni p.f. Rubena Rafalowicza [in Polish].
- Burdowicz-Nowicki, J. (2013). *Piotr I, August II i Rzeczpospolita (1697–1706)*. Kraków: Arcana [in Polish].
- Grala, T. (2017). *Stronictwo saskie na Litwie w pierwszym okresie panowania Augusta II*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu [in Polish].
- Jarochowski, K. (1856). *Dzieje panowania Augusta II od śmierci Jana III do chwili wstąpienia Karola XII na ziemię Polską*. Poznań: Nakładem księgarni Jana Konstantego Żupańskiego [in Polish].
- Konopczyński, W. (1948). *Chronologia sejmów polskich 1493–1793*. Kraków: Nakładem polskiej akademii umiejętności [in Polish].
- Konopczyński, W. (1936). *Dzieje Polski nowożytnej. T. 2. 1648–1795*. Warszawa: Skład główny u Gebethnera i wolffa [in Polish].
- Konopczyński, W. (1918). *Liberum Veto. Studium porównawczo-historyczne*. Kraków: Krakowska Drukarnia Nakładowa [in Polish].
- Kucharski, T. (2019). «Sejm ten bez początku zaczął się, bez końca kończy się». Sejm pacyfikacyjny z 1698 roku i jego znaczenie w kontekście ewolucji liberum veto. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 12 (2), 185–203 [in Polish].
- Link-Lenczowski, Andrzej (1994). *Rzeczpospolita na rozdrożu 1696–1736*. Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza [in Polish].
- Otwinowski, E. (1849). *Dzieje polski pod panowaniem Augusta II od roku 1696–1728*. Kraków: Nakładem i drukiem Józefa Czecha [in Polish].
- Poraziński, J. (1984) Funkcje polityczne i ustrojowe rad senatu w latach 1697-1717. *Kwartalnik Historyczny*, 91 (1), 25-44 [in Polish].
- Rachuba, A. (1987). “Radziejowski Augustyn Michał Stefan h. Junosza (1645–1705)”. *Polski Słownik Biograficzny*, 1987, 30, 66–76 [in Polish].
- Rawita-Gawroński, F. (1922). *Kozaczyzna ukraińska w Rzeczypospolitej Polskiej do końca XVIII wieku. Zarys polityczno-historyczny*. Warszawa: Nakładem Gebethnera i Wolffa [in Polish].
- Skrzypietz, A. (1922). *Francuskie zabiegi o koronie polską po śmierci Jana III Sobieskiego*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego [in Polish].
- Staszewski, J. (2005). *Wettynowie*. Olsztyn: OBN Olsztyn [in Polish].
- Stolicki, J. (2017). Miejsca odbywania sejmików koronnych na wygnaniu w latach 1648–1696. *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 144 (3), 441–457 [in Polish].
- Stolicki, J. (2020) Problemy szlachty kijowskiej w drugiej połowie XVII wieku. *Studia i materiały z historii nowożytniej i najnowszej Europy Środkowo-Wschodniej*, 1, 49–68 [in Polish].
- Volumina Legum. Prawa, konstytucje y przywileje Krolestwa Polskiego, Wielkiego Xięstwa Litewskiego y Wszystkich prowincyi należących*. (1860). (Vol. 6). Petersburg [in Polish & Latin].
- Wagner, M. (2000). *Stanisław Jabłonowski. Kasztelan Krakowski. Hetman Wielki Koronny*. Warszawa: Mada [in Polish].
- Wojtasik, J. (1970). W przededniu traktatu karłowickiego. Stosunek Rzeczypospolitej i Augusta II do pokoju z Turkami. *Kwartalnik Historyczny*, 77 (2), 295–307 [in Polish].
- Wojtasik J. (1696). Walka Augusta II z obozem kontystowsko-prymasowskim w pierwszym roku panowania (1697–98). *Przegląd Historyczny*, 60 (1), 24–44 [in Polish].

Дата надходження статті до редакції: 28.03.2023 р.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)